

Skeivt arkiv

Tone Hellesund
Tone.Hellesund@ub.uib.no

I de senere tiårene har det vært et økt fokus på minoritetshistorie, og ulike kulturvern-institusjoner har løftet fram historien til en rekke ulike minoriteter. Eksempler på dette er Samisk Arkiv (under Riksarkivet), Norsk døvemuseum (under Trøndelag Folke-museum), Flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter ved Glomdalsmuseet (særlig vekt på romanifolkets historie), Jødisk museum (Trondheim og Oslo) og Holocaust-senteret. I tillegg er det også mange andre museer, bibliotek og arkiver som er opptatt av ulike minoriteter og det flerkulturelle Norge. Skeiv¹ historie glimrer imidlertid med sitt fravær og har i overraskende liten grad blitt tematisert. Helt fram til vår egen tid har spor etter ikke-normative seksualiteter ofte blitt sett på som noe som med fordel kunne gå i historiens glemmebok og den er i liten grad ivarettatt ved norske museer og arkivinstitusjoner.

Opp gjennom historien finner vi mange ulike eksempler på sex og kjærlighet mellom personer av samme kjønn, og eksempler på personer som har brutt med sin tids normer for kvinnelig og mannlig. Både sex mellom personer av samme kjønn og overskridelse av kjønnsnormer har vært et viktig tabu i norsk kultur i hvert fall tilbake til Gulatingslovene. Norsk skeiv historie er historien om disse overskridelsene, om personene som 'begikk' dem, og ikke minst om de ulike samfunnsmessige forståelsene og reaksjonene på dette.

Ved Universitetsbiblioteket i Bergen har vi nå etablert et Skeivt historisk arkiv. Gjennom dette ønsker vi å:

- Kartlegge, samle inn og dokumentere skeiv historie og kultur både fra samtid, nær fortid og fjernere fortid
- Ivareta de spesielle behovene som dokumentasjon og formidling fra skeiv historie krever. Siden dette delvis har vært et skambelagt, patologisert og ulovlig felt, krever det kunnskap om feltet for å finne, systematisere og forstå materialet.
- Øke kunnskap om kjønns- og seksualitetsavvik gjennom historien, og om samfunnets ulike reaksjoner på dette. Vi ønsker videre å stimulere til forskning fra ulike fagområder og øke kunnskapen om kjønnslig/seksuelt/kulturelt mangfold i norsk historie.
- Bli en ressurs og samarbeidspartner for museum og andre kulturverninstitusjoner som vil ta tak i dette feltet. Skeivt arkiv vil slik kunne få ringvirkninger inn i ulike deler av kulturminnevernet.

Arkivbygging

En lang rekke skeive arkiver har blitt etablert rundt om i verden, som GALA i Sør Afrika, Our Story-prosjektet i Skottland, IHLIA (Internationaal homo/lesbisch informatiencentrum en archief) i Nederland, Gay/lesbian archives and documenta-

tion centre i Belgia, og Schwules Museum i Tyskland. Noen er frittstående arkiver som Lesbian Herstory Archives eller Chicago Gay History, andre er knyttet til universiteter, biblioteker, universitetsbiblioteker eller til arkivinstitusjoner som Irish Queer Archive, Gay and Lesbian Life and Culture i Australia, ONE National Gay & Lesbian Archives i USA. Vi har sett på den ulike organiseringen av disse arkivene når vi har tenkt på et skeivt arkiv i Norge, og vi har også sett på prinsippene bak og den praktiske utviklingen av andre minoritetsarkiver som Black History Archives og Jødiske historiske arkiver.

Vi har hele tiden sett det som sentralt at et skeivt arkiv blir drevet profesjonelt av en av de etablerte arkiv- eller biblioteksinstitusjonene. Gjennom dette sikres kunnskap, kvalitet, kontinuitet og allmenn tilgjengelighet. Vi ønsker selvsagt et samarbeid med skeive organisasjoner, men ser det også som viktig at et slikt arkiv etableres uavhengig av organisasjonene. Den skeive historien er en del av den norske historien og tilhører befolkningen som helhet. Universitetsbiblioteket i Bergen er slik sett en av de gode institusjonene for et arkiv av denne typen. Med sine store samlinger av bøker og tidsskrifter, og med sine store spesialsamlinger med ulike arkiver, har universitetsbiblioteket kompetanse både når det gjelder registrering, fysisk oppbevaring og tilgjengeliggjøring. Den nære kontakten med forskningsmiljøene ser vi også som en stor fordel.

Artikkelforfatteren ble ansatt ved Universitetsbiblioteket i Bergen i januar 2012. Allerede på jobbintervjuet ble ideen om et Skeivt arkiv luftet, og ideen ble forsiktig testet ut på ulike sentrale personer. I november 2012 inviterte LHBT-senteret oss med på å arrangere et seminar om Skeiv kultur og skeiv historie. Til dette seminaret bestemte vi oss også for å invitere Karen-

Christine Friele, nestoren i norsk homokamp. Hun er selvsagt sentral i norsk homohistorie, men hun satt da også på et stort privatarkiv som ikke var alminnelig tilgjengelig for forskning. På dette seminaret fortalte hun at hun ville donere arkivet sitt til skeivt arkiv-initiativet ved Universitetsbiblioteket i Bergen. I juni 2013 ble det undertegnet kontrakt mellom Friele og Universitetet i Bergen på en høytidelig seremoni hos daværende rektor for Universitetet i Bergen, Sigmund Grønmo. I september samme år ble arkivet hentet på Haugastøl og på Geilo av daværende bibliotekdirektør Ole Gunnar Evensen og undertegnede. Lørdagsrevyen var med på turen og sendte reportasje om hendelsen.

Arkivet har fått prosjektstøtte fra Fritt Ord, Bergen Universitetsfond, Nasjonalbiblioteket og Norsk kulturråd. I tillegg har Universitetsbiblioteket i Bergen ytt en betydelig egenandel ved at ulike medarbeidere er involvert i dette arbeidet. Høsten 2014 kunne vi ansette historiker Runar Jordåen i en 3-årig prosjektlederstilling. Sammen med prosjektmedarbeidere delvis finansiert eksternt, delvis internt, har vi nå kommet i gang med håndtering og registrering av Frieles arkiv. Vi har utarbeidet rutiner og kontrakter, laget oversikt over norske skeive tidsskrifter (over 50 i tallet), så vidt begynt å gjøre videointervjuer, publisert smakebiter fra arkivet på Facebook (Skeivt arkiv), og lagt ned mye arbeid i våre kommende nettsider. Nettsidene blir lansert våren 2015, og vil da vise arkivkataloger, smakebiter fra intervjuer, innsendte skriftlige historier, digitalisert materiale, et Skeivopedia (se under) og lenker til materiale som finnes andre steder m.m. Vi ønsker kort sagt at dette skal bli den beste ressursen for de som er interessert i norsk skeiv historier og kilder til denne.

I tillegg til Frieles arkiv har vi fått inn en rekke større og mindre privatarkiver,

samt noen organisasjonsarkiver. Disse arkivene inneholder fotografier, møtereferater, plakater, løpesedler, organisasjonsvedtekter, personlige beretninger, etc. Vi har også samlet inn 65 anonyme 'skeive historier' via et tidligere dokumentasjonsprosjekt, og vi vil fortsette å holde åpen muligheten til å bidra med slike historier når våre nye nettsider kommer på plass. De innkomne historiene kan leses på vår foreløpige nettside <http://skeivtarkiv.no>

Forskning

Gjennom de siste tiårene har skeive liv blitt en synlig del av Nordisk kultur og politikk, og liberale holdninger i forhold til homoseksualitet har raskt blitt en del av den nasjonale identiteten (Rydstrøm 2011; Mühleisen, Røthing og Svendsen 2009; Gressgård og Jacobsen 2003). Til tross for synligheten av ikke-normative seksualiteter, særlig homoseksualitet, har økt dramatisk gjennom de siste tiårene, er historien om ikke-normative seksualiteter og kjønnsuttrykk i Norge fremdeles knapt beskrevet eller analysert gjennom forskningsarbeider. Mens minoritetsstudier er et sterkt voksende felt, er skeive studier fremdeles sjeldne. Antagelsene om skeiv fortid i offentlighet og politiske retorikk er ofte i konflikt med de empiriske studiene som er blitt utført.

Historien om ikke-normative seksualiteter er på den ene siden en historie om undertrykking og avvik. Men det er også en historie om fleksibilitet og endring, når det gjelder både kulturelle forestillinger og kulturelt konstruerte kategorier i kjønns- og seksualitetsfeltet. Historien til ikke-normative seksualiteter er ustabil, fragmentert, forvirrende og ikke-lineær. Dette handler ikke bare om at skeiv historie rommer en stor variasjon i historisk betingede praksiser, forståelser, og moralske og

juridiske reguleringer. Det fragmentariske er også et resultat av at skeivt historisk materiale er forsvunnet eller ødelagt. Eksklusjonen av materiale knyttet til ikke-normative kjønn og seksualiteter fra arkivene på et 'moralsk' grunnlag har handlet om at homoseksualitet og andre 'perversjoner' er blitt kriminalisert og/eller patologisert inntil relativt nylig. I offisielle arkiver er det derfor ofte i strafferegistre eller pasientregistre man finner spor etter ikke-normative seksualiteter og kjønnsuttrykk. Både i journalene til leger, psykologer og psykiatere og i fengsels-, asyl- og forbedringsanstalter kan man finne spor etter skeiv historie.

Skeiv historie er slik sett en skjør og ustabil historie, merket av skam, sykdom og kriminalitet. Nyere empirisk forskning har imidlertid også avdekket en rik skeiv historie utenfor fengslene og sykejournalene. Skeive miljøer og grupperinger, vennskapsnettverk, kjærlighetsrelasjoner, skeivt språk og litteratur har eksistert side om side med de undertrykkende strukturene. Private dagbøker, brev, biografier, organisasjonshistorie, medieoppslag, skjønnlitteratur, kunst, fotografier og andre memorabilia er noen av de viktige kildene for å kunne studere skeive liv i historien. Særlig fordi de skriftlige kildene til skeiv historie er mangelfulle, ufullstendige og utilstrekkelige er intervjuer også en viktig kilde til informasjon om skeive liv i vår nære fortid. Disse intervjuene haster det å komme i gang med.

Forskning på skeiv historie kan utføres innenfor en rekke fakulteter og disipliner. Både medisin, psykologi og jus er fakulteter som har hatt avgjørende definisjonsmakt innenfor feltet, og det er fremdeles mye ugjort forskning her. Innenfor de fleste samfunnsfag og historisk-filosofiske fag er det nesten ubegrenset med spennende oppgaver å ta fatt på. På historiedagane

2014 deltok historikerne Ola Teige, Kari Hærnes Nordberg og Nik Brandal, med innlegg om henholdsvis en sak fra Kragerø i 1699, framstillinger av homoseksualitet i skolens lærebøker på 1970- og 1980-tallet og homofilspørsmålet i AKP-bevegelsen. Disse forskerne har 'dumpet borti' viktige kilder og tematikker i forhold til skeiv historie i arbeidet med andre spørsmål. Det samme kan sies om filosofen Nils Gilje som i sitt arbeid med kirkedommer fra 1400-tallet til 1600-tallet har kommet over flere saker som berører overskridelser både i forhold til kjønn og samme-kjønns seksualitet. Dommene finnes i trykt versjon, og det hadde vært fantastisk om noen systematisk ville gå gjennom disse på jakt etter 'skeivt' materiale. Ellers ønsker vi oss masteroppgaver eller forskningsprosjekter om f.eks. noen av de (over 50) norske skeive tidsskriftene, homseporno før og nå, skeive hjem og hjeminnredning, organisasjonsliv og organisasjonskultur i noen av de skeive organisasjonene, livshistorier, homoliv på bygda før og nå, estetisering av skeivhet før og nå, osv.

Ikke-normative seksualiteter er blitt konstruert ulikt gjennom historien. Skeivt

arkiv har materiale til å tematisere det store mangfoldet, og de (noen ganger raskt) skiftende kulturelle forståelsene av 'naturlige' fenomener som heteroseksualitet og homoseksualitet, samtidig som materialet synliggjør noen av de nasjonale, regionale, etniske, klassemessige og kjønnsbaserte variasjoner i forhold til disse forestillingene. Vi håper at så mange som mulig vil benytte seg av det spennende – og i stor grad uutforskede – materialet som Skeivt arkiv forvalter, og vi håper at de som kommer over materiale, eller kjenner til materiale ved andre arkivinstitusjoner som kan være kilder til Skeiv historie, tar kontakt slik at vi kan få kartlagt dette.

Note

1. I denne konteksten bruker vi termen *skeiv* både som et paraplybegrep for seksuelle minoriteter som bryter med normer for heteroseksualitet, og som et begrep som overskrider dagens kategoriseringer. I dag opererer man gjerne med forkortelsen LHBT – lesbisk, homofil, bifil og trans, mens det opp gjennom historien har eksistert en rekke ulike begreper, forståelsesrammer og identiteter på dette feltet. Begrepet skeiv kan slik sett romme de mange ulike historiske kategoriseringene av ikke-normative kjønn og seksualiteter.